

Таким чином, можна зробити висновок, що в досліджуваній період отримані знання учнів були максимально наближені до реального життя. Тому в дітей формувалася передусім природничонаукова картина світу, яка мала практичну спрямованість.

Разом із тим, відповідно до програми початкової школи протягом першого і другого років навчання учні повинні були навчитися співати на слух. Репертуар пісень поділяли на: пісні з рухами та іграми, пісні настрою, пісні у зв'язку з класними розмовами або етнографічним календарем, драматизації зі співами, українські пісні, церковні пісні. На 3-4 роках навчання учні проходили нотний спів за першим, другим і третім голосами. У кінці програми є навіть перелік збірників пісень рекомендованих для занять зі школярами [3]. Отже, формування естетичної картини світу дитини відбувалося на основі нотного, церковного, народного співів тощо.

Вищезазначене є підставою для висновку про те, що незважаючи на незначну кількість знань, які отримували учні в перші післявоєнні роки, наукова картина світу школярів хоч і була обмеженою, але для неї характерні цілісність, зв'язок із реальним життям людей.

1. Гриценко М.С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917-1965 рр.). – К.: Рад. школа, 1966. – 260 с.
2. Нетребко Н.В. Формування у студентів наукової картини світу засобами інтегрування навчального матеріалу. Дис...канд. пед.наук. - К., 1990. – 173 с.
3. Тимчасова програма для нижчих початкових шкіл на 1918-1919 шкільний рік. – К.: Друкарня Київської Губерніальної народної управи, 1918. – 32 с.

Слюсаренко Н.В.

ТВОРЕННЯ ПОЛІТЕХНІЧНОЇ ШКОЛИ В 20-30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Процеси індустріалізації, що відбувалися в Україні в 20-30-ті роки ХХ століття, не могли не вплинути на систему загальної освіти молоді. Так, 30 грудня 1929 р. Колегія НКО прийняла постанову про реорганізацію 7-річних трудових шкіл з метою їх політехнізації [1], відповідно до якої поряд зі звичайними школами мали з'явитися фабрично-заводські семирічки (ФЗС) та школи колгоспної молоді (ШКМ).

Хоч творення політехнічної школи розпочалося ще наприкінці 20-х років, але масового характеру набуло після того, як у березні 1930 р. НКО разом із ЦБ НДР провели VII Всеукраїнську

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

нараду в справах НДР і школи, де однією з основних проблем, що розглядалися, була проблема внесення політехнізму до шкіл соцвиху. У зв'язку з цим окреслено завдання: реорганізувати школи соцвиху розташовані в індустріальному оточенні на ФЗС, а сільські школи – на ШКМ. Основною метою цих навчальних закладів стала підготовка молоді до майбутньої трудової діяльності. Їх кількість швидко збільшувалася. Станом на 1 квітня 1931 р. в Україні було 612 ФЗС та 512 ШКМ [1, арк. 4-5].

За іншими даними, наведеними у звітних документах Держплану [2], кількість цих закладів була значно більшою, що підтверджують показники наведені у таблиці 1. До того ж можна констатувати, що і ця інформація є неповною, бо, наприклад, в 1931 р. ураховано звіти 374 міських і промислових районів (73 % від загальної їх кількості) та 328 сільських районів (69 % від загальної їх кількості) [2, арк. 215]. Окрім того, по деяких регіонах спостерігалася тенденція – при наявності промислових підприємств, як бази для розгортання ФЗС, проводити реорганізацію шкіл на ШКМ [2, арк. 216], що не завжди належним чином було відображено у відповідних звітах.

Розбіжності, які знаходимо в архівних матеріалах, викликають деяку недовіру до них, але незаперечним лишається факт реорганізації на початку 30-х років переважної більшості шкіл України на ФЗС та ШКМ.

Таблиця 1

Стан політехнізації шкіл соцвиху

<i>Дата</i>	<i>Кількість ФЗС</i>	<i>У % до загальної кількості міських шкіл</i>	<i>Кількість сільських шкіл, які було політехнізовано</i>	<i>У % до загальної кількості сільських шкіл</i>
1.11.1928 р.	39 (з 1075 міських семирічок)	3,6	156 „агрономізованих шкіл” (з 1460 сільських семирічок)	10,6
1.11.1929 р.	73 (з 1112 міських семирічок)	6,6	249 „агрономізованих шкіл” (з 1713 сільських семирічок)	14,5
1.03.1931 р.	835(з 1150 міських семирічок)	72,6	1339 ШКМ (з 2159 сільських семирічок)	69,4

У червні 1930 р. Всеукраїнська програмово-методична

нарада заслухала та обговорила програми ФЗС і ШКМ, а у вересні 1930 р. відбувся I Всеукраїнський з'їзд у справі політехнічної освіти, на якому визначена „програма боротьби за нову політехнічну школу” [1, арк. 11]. Як наслідок, з'являється ціла низка нормативних документів, у яких, зокрема, визначені:

- принципи організації робітних кімнат і шкільних майстерень у ФЗС і ШКМ, списки устаткування для них (Бюлетень НКО № 31, 1930 р.);
- розміри шкільних земельних ділянок для лабораторної праці ШКМ і трудшкіл взагалі (Бюлетень НКО №34, 1930 р.);
- норми і показники матеріалів для майстерень по дереву, металу та електромонтажних робіт ФЗС та ШКМ (Бюлетень НКО № 36, 1930 р.);
- перевірені, поповнені й виправлені норми і розміри устаткування робітних кімнат і шкільних майстерень (Бюлетень НКО № 17, 1931 р.).

Серед директивних матеріалів тих років знаходимо Розпорядження про прикріплення шкіл ФЗС до підприємств з орієнтовним визначенням кількості ФЗС на округу (серпень 1930 р.), типові умови про прикріплення до підприємства індустріального типу, до колгоспу, радгоспу (Бюлетень НКО №№50 і 51, 1930 р.) та ін. [1, арк. 12].

На жаль, прикріплення шкіл до підприємств, яке було задумане як „живий зв'язок і виробниче співробітництво”, дуже часто носило формальний характер. У значній частині шкіл була відсутня виробнича практика учнів на підприємствах. В інших школах вона не пов'язувалася з учбовою роботою, проводилася без будь-якого плану, не систематично. Не було також визначено місце роботи учнів у загальному виробничому процесі різних галузей промисловості, норми їх праці, не з'ясовані питання про керівництво цією роботою, її планування та облік, підготовку до неї в школі і використання її в теоретичному навчанні учнів [3, арк. 51]. Але все ж таки в справу реорганізації шкіл на ФЗС та ШКМ було розпочато.

У 1930 р. побачив світ підручник „Основи індустріального виробництва”, створений на політехнічних засадах [1, арк. 14].

Реконструкція школи вимагала й організації відповідної роботи з педагогічними кадрами. Тому в 1931 р. по всій Україні проводять конференції педагогічних робітників соцвиху, райінспекторів, на яких чільне місце посідають питання політехнізації, зокрема проблеми організації виробничої праці учнів. У цих заходах брали участь робітники НКО й УНДІПу [1, арк. 12].

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

На початку 30-х років з'являється ціла низка нормативних документів. Серед них: „Типова угода між школою та підприємством, радгоспом, МТС, колгоспом”, директивні матеріали про прикріплення шкіл до підприємств та ін. [2].

Питання політехнізації в цей період включено і до схем обстеження трудшкіл, під час перевірки яких звертали увагу на такі чинники:

- в якій мірі педагоги та школярі усвідомили суть політехнізації, як ставиться громадськість до питань політехнізації, чи готова їх вирішувати;
- як здійснюються зв'язки школи з виробництвом або колгоспом (чи стала школа цехом заводу, які перешкоди є на цьому шляху, що зроблено для їх усунення);
- як організовано роботу учнів на виробництві (які форми роботи учнів використовуються, зміст праці школярів, чи планується ця робота, чи узгоджена вона з планами роботи виробництва і школи, як організовано виробничу практику учнів тощо);
- як організовано роботу учнів у майстернях та робітних кімнатах (чи є ця робота логічним продовженням теоретичної роботи, чи пов'язана вона з промпланом заводу, який характер носить праця учнів (учбовий або продуктивний), як ставляться учні до роботи, чи раціонально використовуються відведені на працю години, як використовуються виготовлені дітьми речі, чи налагоджено облік матеріалів, чи застосовуються в ході роботи інструкційні картки та ін.);
- в якій мірі учительський колектив школи обізнаний зі своїм підшефним виробництвом, селом;
- чи є пришкільна ділянка, дрібні тварини, чи підтримується зв'язок з агростанцією тощо [2, арк. 13].

Постійна увага до справи політехнізації школи зумовила те, що виробниче навчання учнів поступово набирало обертів. Про це свідчать архівні матеріали, в яких зустрічаємо, наприклад, таку інформацію: „На сьогодні школа ФЗС, що не працює на підприємстві, є виняткове явище” [2, арк. 175].

Серед шкіл, в яких було добре організовано роботу учнів на виробництві, 1-а Дніпропетровська ФЗС. Тут всі учні 6-7 груп по 4 години на декаду працювали на виробництві, а решту часу – в шкільних майстернях. Групу учнів розподіляли на бригади по 5 чоловік, призначали бригадирів з числа школярів. На підприємстві здебільшого працювали 6 і 7 групи, а іноді (дуже

рідко) – учні 5 групи. Тривалість роботи могла змінюватись від 4 до 8 годин на декаду [2, арк. 175-176].

На відміну від зразкової 1-ї Дніпропетровської ФЗС у звітних матеріалах Чернігівського РІНО за 1931 р. зазначено: „Виробничу практику організовано лише в одній школі (а решта лише приймала участь в ліквідації проривів на всіх підприємствах). Виробничу працю буде організовано з весни” [2, арк. 182].

За умов політехнічної школи в I-му концентрі виробниче навчання здійснювалося на базі робітних кімнат, а в II-му – в шкільних майстернях. Якість устаткування робітних кімнат у переважній більшості випадків була нижче ніж у майстернях і дуже часто вони не забезпечували універсального характеру роботи. Наприклад, в 36-а Дніпропетровська ФЗС мала добре устатковані майстерні, але досить бідну робітну кімнату. Ще гірше була ситуація в сільських школах [1, арк. 19].

У більшості шкіл України універсальні робітні кімнати або принаймні робітні куточки на початку 30-х років були відсутні. Як наслідок, спостерігалася недостатня увага до процесів політехнізації I-го концентру трудової школи [3, арк. 51]. Звісно це негативно впливало на подальше ставлення школярів до праці.

Устаткування більшості шкіл носило примітивний, кустарний характер, не відповідало вимогам політехнізації, не відбивало характеру виробництва, з яким школа була пов'язана, а головне не могло забезпечити реалізацію навчально-виховних завдань педагогічного процесу [3, арк. 52]. Так, в акті обстеження громадсько-корисної роботи в 1-й Чернігівській трудшколі зафіксовано, що в ній є лише 1 майстерня (столярна), в якій „ніякої роботи розгорнути не можна”. Учням завдання не даються. У більшості випадків школярі „щось стружать і самі не знають що” [2, арк. 193].

Перевірка роботи в справі політехнізації шкіл м.Дніпропетровська показала, що станом на початок другого семестру 1930-1931 навчального року в місті організовано 13 робітних кімнат, 22 ФЗС мали власні майстерні, 5 шкіл працювали в майстернях інших шкіл, а всі інші школи не організували роботу в шкільних майстернях. Всього було: слюсарних майстерень – 20, столярних – 20, картонажна – 1, швацька – 1. Обладнання майстерень складалося з 86 станків по металу та по дереву, 400 верстатів теслярських, 383 лещат і відповідної кількості інструментів. У 13 школах міста розпочали механізувати майстерні. На жаль, хоч місцевий бюджет і виділяв кошти на обладнання майстерень, але реалізувати їх було важко, бо в м.Дніпропетровську воно було відсутнє і доводилося шукати по інших місцевостях. Напри-

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

клад, 40 свердлильних станків та 500 малих лещат замовлено на Запоріжжі. На селі тільки 6 шкіл мали майстерні [2, арк. 3].

Перевірка показала, що громадськість навколо справи політехнізації шкіл мобілізована недостатньо. Її відношення до цієї справи стає зрозумілим із заяви заводу ім. Комінтерну, в якій висловлюється прохання відкрити від нього семирічки й залишити тільки 4-х річки, бо „в семирічках мало дітей робітників заводу”. Але насправді причини були такі:

- 4-х річки потребували створення робочих кімнат, а не майстерень (це було значно легше і дешевше);
- для учнів 4-х річки не треба було організовувати виробничу практику на підприємстві (тобто по-перше – менше роботи, а по-друге – школярі не заважали робітникам працювати).

У протоколі перевірки також зазначається, що на відміну від заводу ім. Комінтерну на заводі ім. Петровського „останнього часу почали звертати більше уваги” на політехнізацію шкіл, а завод ім. Артема – „зразок гарної ув'язки школи з підприємством” [2, арк. 4].

Труднощі, що виникали в процесі організації шкільних майстерень, спонукали до пошуку шляхів їх вирішення. Одним із таких шляхів стало створення майстерень, які обслуговували декілька шкіл. Вони працювали в багатьох містах. Наприклад:

- 1) у м. Одесі 36 шкіл мали так звані куцові майстерні, що обслуговували не лише ті школи, при яких були створені, а й решту (на кожну майстерню припадало по 2-3 школи);
- 2) у м. Дніпропетровську із 35 семирічок майстерні були в 26, а решта працювали в майстернях ближчих шкіл;
- 3) у м. Люботиві 4 семирічки мали спільні майстерні;
- 4) у м. Бердянську 3 ФЗС користувалися майстернями, що були розташовані в одній з них [1, арк. 21].

Певною мірою це розв'язувало проблему організації шкільних майстерень, яка виникла внаслідок браку інструментів, верстатів, спеціально відведених приміщень тощо, створювало можливості для кращого устаткування, механізації їх, надання характеру учбового цеху, залучення кваліфікованих кадрів, стало прообразом сучасних навчально-виробничих комбінатів.

Куцові майстерні, як правило, були прикріплені до одного з великих підприємств, що значно полегшувало як процес їх створення, так і функціонування.

Разом із тим у справі організації робітних кімнат і шкільних майстерень було чимало недоліків пов'язаних з нестачею асиг-